Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 316

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

EMIL DYURKGEYMNING IJTIMOIY INTEGRATSIYA NAZARIYASI O‘ZBEKISTON JAMIYATI KONTEKSTIDA: MAHALLA VA OILA INSTITUTI MISOLIDA

Madinaxon Mahamadjon qizi Azimova*

Farg‘ona Davlat Universiteti Sotsiologiya yo’nalishi talabsi(Bakalavr)

✉ azimovamadinaxon30@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Fransuz sotsiologi Emil Dyurkgeymning «Suitsid» (1897) asarida ilgari surilgan ijtimoiy integratsiya nazariyasi hamda u bilan bog‘liq anomiya konsepsiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur nazariy yondashuvning zamonaviy O‘zbekiston jamiyatida, xususan, mahalla va oila institutlari faoliyatida namoyon bo‘lish xususiyatlari o‘rganiladi. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va ikkilamchi statistik ma’lumotlarni o‘rganish usullaridan foydalanilgan. Mahalla va oila institutlarining kollektiv ongni shakllantirish, ijtimoiy me’yorlarni uzatish, o‘zaro yordam hamda ijtimoiy nazoratni ta’minlashdagi o‘rni ochib beriladi. Shu bilan birga, urbanizatsiya, migratsiya va raqamlashtirish jarayonlarining an’anaviy ijtimoiy integratsiya mexanizmlariga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida Dyurkgeym nazariyasining zamonaviy O‘zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlarni tushuntirish imkoniyatlari hamda mahalla va oila institutlarining integratsion salohiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar

ijtimoiy integratsiya, anomiya, Emil Dyurkgeym, mahalla instituti, oila instituti, kollektiv ong, ijtimoiy nazorat, ijtimoiy me’yorlar, O‘zbekiston jamiyati.

DOI: 10.5281/zenodo.24091887

KIRISH

Jamiyat barqarorligi, ijtimoiy munosabatlarning izchilligi va individlarning umumiy qadriyatlar asosida birlashuvi sotsiologiya fanining fundamental muammolaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning yaxlitligini ta’minlash, shaxs va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish hamda ijtimoiy me’yorlarning uzluksizligini saqlash masalalari klassik sotsiologiya vakillari tomonidan keng o‘rganilgan. Xususan, fransuz sotsiologi Emil Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya va anomiya haqidagi qarashlari mazkur jarayonlarni nazariy jihatdan tushuntirishda muhim ahamiyatga ega.

Dyurkgeym o‘zining «Suitsid» (1897) asarida suitsid hodisasini faqat individual psixologik xususiyatlar bilan izohlash mumkin emasligini, uning shakllanishida ijtimoiy omillar ham muhim o‘rin tutishini asoslab bergan. Olimning fikricha, shaxsning ijtimoiy guruhlar bilan aloqalari, jamiyatdagi me’yor va qadriyatlarga munosabati hamda ijtimoiy tartibga solish darajasi uning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [1].

Dyurkgeym nazariyasida ijtimoiy integratsiya jamiyat a’zolarining umumiy qadriyatlar, e’tiqodlar va ijtimoiy me’yorlar asosida birlashish jarayonini anglatadi. Ijtimoiy integratsiyaning zaiflashuvi esa individning jamiyatdan begonalashishi, ijtimoiy aloqalarning susayishi va me’yoriy noaniqlikning kuchayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Aynan shu jarayonlar bilan bog‘liq ravishda olim anomiya tushunchasini ishlab chiqqan.

Mazkur nazariy qarashlar zamonaviy O‘zbekiston jamiyati uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Chunki globallashuv, urbanizatsiya, mehnat migratsiyasi va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida ijtimoiy munosabatlarning an’anaviy shakllari o‘zgarib bormoqda. Bunday sharoitda tarixan shakllangan mahalla va oila institutlarining jamiyatdagi integratsion vazifalarini o‘rganish muhim ilmiy masala hisoblanadi.

O‘zbekiston sharoitida mahalla nafaqat hududiy birlik, balki o‘zaro yordam, ijtimoiy birdamlik, jamoaviy mas’uliyat va norasmiy ijtimoiy nazoratni ta’minlovchi muhim institut sifatida namoyon bo‘ladi. Oila esa shaxsning dastlabki ijtimoiylashuvi, qadriyatlarni o‘zlashtirishi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishida asosiy muhit vazifasini bajaradi.

Mavzu doirasida Dyurkgeym nazariyasini rivojlantirgan Robert Merton, Bernice Pescosolido va Sharon Georgianna tadqiqotlari ham muhim nazariy ahamiyatga ega. Xususan, Pescosolido va Georgianna diniy integratsiya hamda ijtimoiy aloqalar tarmoqlarining suitsid hodisasi bilan bog‘liqligini tahlil qilgan. O‘zbekiston kontekstida esa Rustamjon Urinboyevning mahalla institutining ijtimoiy nazorat va davlat boshqaruvidagi o‘rniga bag‘ishlangan tadqiqoti alohida e’tiborga loyiq [5].

Shu bilan birga, mahalla va oila institutlarining urbanizatsiya, migratsiya va raqamlashtirish sharoitidagi integratsion imkoniyatlarini Dyurkgeym nazariyasi asosida kompleks tahlil qilish masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

Tadqiqotning maqsadi – Emil Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya va anomiya nazariyalarini tahlil qilish hamda ularning zamonaviy O‘zbekiston jamiyatidagi mahalla va oila institutlari faoliyatida namoyon bo‘lish xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

- Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya va anomiya tushunchalarining nazariy mazmunini ochib berish;
- mahalla va oila institutlarining ijtimoiy integratsiyadagi funksiyalarini aniqlash;
- Merton hamda Pescosolido va Georgianna qarashlarini Dyurkgeym nazariyasi bilan qiyosiy tahlil qilish;
- urbanizatsiya, migratsiya va raqamlashtirish jarayonlarining an’anaviy ijtimoiy institutlarga ta’sirini o‘rganish;
- O‘zbekiston jamiyatida ijtimoiy integratsiyani mustahkamlash bo‘yicha nazariy va amaliy xulosalarni shakllantirish.

Tadqiqot obyekti – zamonaviy O‘zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy integratsiya jarayonlari.

Tadqiqot predmeti – mahalla va oila institutlarining ijtimoiy integratsiya, kollektiv ong va ijtimoiy nazoratni shakllantirishdagi o‘rni.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo‘lib, unda Emil Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya va anomiya nazariyalari zamonaviy O‘zbekiston jamiyati sharoitida mahalla va oila institutlari misolida o‘rganildi. Tadqiqotda bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi.

Birinchidan, **nazariy tahlil metodi** orqali Dyurkgeymning «Suitsid» va «Jamiyat mehnat taqsimoti to‘g‘risida» asarlaridagi ijtimoiy integratsiya, kollektiv ong va anomiya tushunchalari o‘rganildi. Shuningdek, Robert Mertonning anomiya nazariyasi hamda Pescosolido va Georgiannaning ijtimoiy tarmoqlarga asoslangan yondashuvi tahlil qilindi.

Ikkinchidan, **qiyosiy tahlil metodi** yordamida klassik sotsiologik nazariyalar bilan O‘zbekiston jamiyatidagi mahalla va oila institutlarining ijtimoiy funksiyalari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlandi.

Uchinchidan, **tizimli tahlil metodi** orqali mahalla va oila institutlari jamiyatning o‘zaro bog‘liq ijtimoiy tizimlari sifatida ko‘rib chiqildi. Bunda ularning ijtimoiylashuv, o‘zaro yordam, ijtimoiy nazorat va qadriyatlarni avloddan-avlodga uzatish funksiyalariga e’tibor qaratildi.

To‘rtinchidan, **ikkilamchi statistik ma’lumotlarni tahlil qilish metodi** asosida O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasining demografik ko‘rsatkichlari, jumladan, aholi soni, hududiy joylashuv, nikoh va ajrimlar bilan bog‘liq ma’lumotlardan foydalanildi.

Tadqiqotning axborot bazasini Dyurkgeymning fundamental asarlari, xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining rasmiy statistik ma’lumotlari tashkil etdi.

Ta’kidlash joizki, tadqiqot doirasida mustaqil sotsiologik so‘rovnoma yoki intervyu o‘tkazilmagan. Shu sababli maqoladagi xulosalar nazariy tahlil va mavjud ikkilamchi ma’lumotlarga asoslanadi.

TADQIQOT NATIJALARI (RESULTS)

Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya va anomiya nazariyasining mazmuni

Emil Dyurkgeym «Suitsid» asarida turli Yevropa mamlakatlariga oid statistik ma’lumotlarni qiyosiy tahlil qilish orqali suitsid darajasi diniy mansublik, oilaviy holat va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liqligini ko‘rsatishga harakat qilgan. Uning asosiy xulosalaridan biri shundan iboratki, suitsid hodisasini individual omillar bilan cheklangan holda tushuntirish mumkin emas, chunki u muayyan jamiyatning ijtimoiy tuzilishi va integratsiya darajasi bilan ham bog‘liqdir [1].

Dyurkgeym suitsidning to‘rt turini ajratib ko‘rsatgan:

1. **Egoistik suitsid** – shaxsning ijtimoiy guruhlar bilan aloqalari zaiflashishi va jamiyatdan begonalashuvi natijasida yuzaga keladigan holat.
2. **Altruistik suitsid** – individning guruh manfaatlariga haddan tashqari bo‘ysunishi va shaxsiy manfaatlarining ikkinchi darajaga tushib qolishi bilan bog‘liq holat.
3. **Anomik suitsid** – jamiyatdagi me’yoriy tartibning buzilishi va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar natijasida shaxsning hayotiy yo‘nalishlarini belgilashda qiyinchilikka duch kelishi.
4. **Fatalistik suitsid** – haddan tashqari kuchli ijtimoiy nazorat va cheklovlar natijasida shaxsning erkin harakat qilish imkoniyatlari keskin qisqarishi bilan bog‘liq holat.

Mazkur tasnif ijtimoiy integratsiya va ijtimoiy tartibga solishning ikki muhim o‘lchamini ko‘rsatadi. Ya’ni integratsiyaning haddan tashqari past yoki yuqori darajasi, shuningdek, ijtimoiy tartibga solishning zaif yoki haddan tashqari kuchli bo‘lishi individ va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarga ta’sir ko‘rsatadi.

Anomiya tushunchasi esa jamiyatda amal qiluvchi me’yor va qoidalarning zaiflashishi yoki individning ularni boshqaruvchi ijtimoiy mezonlarni yo‘qotishi bilan bog‘liq. Dyurkgeymning fikricha, keskin iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar davrida avvalgi me’yorlar o‘z kuchini yo‘qotishi, yangi me’yorlar esa hali barqaror shakllanmagan bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda shaxs o‘z xatti-harakatlarini tartibga soluvchi ijtimoiy yo‘nalishlardan mahrum bo‘lib qoladi.

Dyurkgeym nazariyasida kollektiv ong ham alohida o‘rin tutadi. Kollektiv ong jamiyat a’zolari tomonidan umumiy qabul qilingan qadriyatlar, e’tiqodlar va me’yorlar majmuasini anglatadi [2]. U jamiyatning yaxlitligini saqlash, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash va individlarning umumiy ijtimoiy hayotga moslashishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mahalla instituti ijtimoiy integratsiyaning mahalliy shakli sifatida

O‘zbekiston jamiyatida mahalla instituti ijtimoiy integratsiyaning o‘ziga xos mahalliy shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Mahalla nafaqat hududiy birlik, balki o‘zaro yordam, jamoaviy mas’uliyat, ijtimoiy birdamlik va norasmiy nazorat mexanizmlarini birlashtiruvchi ijtimoiy institut hisoblanadi.

Dyurkgeym nazariyasi nuqtai nazaridan mahalla faoliyatini bir necha asosiy yo‘nalishda tahlil qilish mumkin.

Birinchidan, mahalla **ijtimoiy nazorat funksiyasini** bajaradi. Mahalla doirasida shakllangan urf-odatlar, jamoatchilik fikri va umumiy me’yorlar individlarning xatti-harakatlarini tartibga solishda muhim rol o‘ynaydi. Bunda ijtimoiy nazorat faqat rasmiy qoidalar bilan emas, balki norasmiy munosabatlar orqali ham amalga oshadi.

Ikkinchidan, mahalla **o‘zaro yordam va birdamlikni shakllantiradi**. To‘y, motam, hashar va boshqa jamoaviy tadbirlarda aholining birgalikda ishtirok etishi o‘zaro mas’uliyat va hamjihatlik tuyg‘usini mustahkamlaydi. Bunday munosabatlar Dyurkgeym ta’kidlagan kollektiv his-tuyg‘ular va ijtimoiy birdamlik mexanizmlariga mos keladi.

Uchinchidan, mahalla **ijtimoiylashuv jarayonida** muhim o‘rin egallaydi. Yosh avlod mahalla muhitida kattalarga hurmat, qo‘shnichilik munosabatlari, jamoaviy mas’uliyat va o‘zaro yordam kabi qadriyatlarni o‘zlashtiradi.

To‘rtinchidan, mahalla **ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmi** sifatida faoliyat yuritadi. Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar, yolg‘iz keksalar va yordamga ehtiyojmand fuqarolarni aniqlash hamda ularga ko‘maklashish mahallaning muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir.

Biroq mahalla institutining ijtimoiy nazorat funksiyasini faqat ijobiy hodisa sifatida baholash to‘g‘ri emas. Kuchli jamoatchilik nazorati ayrim vaziyatlarda shaxsiy hayot daxlsizligi, individual tanlov va erkinlik bilan ziddiyatga kirishishi mumkin. Demak, mahalla faoliyatida jamoaviy birdamlik va shaxs huquqlari o‘rtasidagi muvozanat muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila institutining ijtimoiy integratsiya va ijtimoiy nazoratdagi o‘rni

Oila shaxsning dastlabki ijtimoiylashuv muhiti va jamiyat bilan bevosita aloqaga kirishishining asosiy institutlaridan biri hisoblanadi. Dyurkgeym «Suitsid» asarida oilaviy holat va oilaviy aloqalarning individning ijtimoiy integratsiyasiga ta’sirini alohida o‘rgangan.

O‘zbekiston jamiyatida oila an’anaviy ravishda o‘zaro qo‘llab-quvvatlash, iqtisodiy hamkorlik, avlodlar davomiyligi va ma’naviy qadriyatlarni uzatish vazifalarini bajarib keladi. Ko‘p avlodli oilaviy munosabatlar, keksalarga hurmat va oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro mas’uliyat shaxsning ijtimoiy aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Oila institutining integratsion vazifalarini quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin:

- **Ijtimoiylashuv:** bolalarga jamiyatda qabul qilingan me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor qoidalarini o‘rgatish.
- **Emotsional qo‘llab-quvvatlash:** oila a’zolarining ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish.
- **Ijtimoiy nazorat:** oilaviy mas’uliyat va umumiy me’yorlar orqali xatti-harakatlarni tartibga solish.
- **Qadriyatlarni uzatish:** milliy an’analar, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy tajribani avloddan-avlodga yetkazish.

Shu bilan birga, oila ichidagi ijtimoiy nazoratning haddan tashqari kuchayishi shaxsiy erkinlik va individual rivojlanishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli oila institutining integratsion salohiyati o‘zaro hurmat, ishonch va ixtiyoriy hamkorlik asosida namoyon bo‘lishi lozim.

Zamonaviy ijtimoiy o‘zgarishlar va anomiya elementlari

Zamonaviy O‘zbekiston jamiyatida urbanizatsiya, migratsiya va raqamlashtirish jarayonlari an’anaviy ijtimoiy munosabatlarning shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Urbanizatsiya natijasida qishloq hududlaridan shaharlarga ko‘chib kelayotgan aholi yangi ijtimoiy muhitga moslashish zarurati bilan yuzlashadi. Shaharlardagi ko‘p qavatli turar joylar, individual hayot tarzining kengayishi va qo‘shnichilik munosabatlarining o‘zgarishi mahallaning an’anaviy integratsion mexanizmlariga ta’sir qilishi mumkin.

Mehnat migratsiyasi ham oilaviy munosabatlar va ijtimoiy aloqalar tizimida muayyan o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Oila a’zolarining uzoq muddat davomida bir-biridan alohida yashashi kundalik muloqot va bevosita ijtimoiy nazorat imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Biroq zamonaviy aloqa vositalari masofadan turib muloqot va qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonini o‘zgartirmoqda. Virtual muloqot yangi ijtimoiy aloqalarni shakllantirayotgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda yuzma-yuz muloqotning qisqarishi va axborot oqimining ko‘payishi ijtimoiy me’yorlarni anglash jarayonini murakkablashtirishi mumkin.

Mazkur jarayonlarni avtomatik ravishda anomiya deb baholash to‘g‘ri emas. Ularni Dyurkgeym nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qilish uchun, avvalo, ijtimoiy me’yorlarning barqarorligi, shaxsning ijtimoiy aloqalari va yangi sharoitlarga moslashish imkoniyatlarini hisobga olish lozim.

3.5. O‘zbekistonning demografik ko‘rsatkichlari va ijtimoiy integratsiya masalasi

O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma’lumotlariga ko‘ra, 2026-yil 1-yanvar holatida mamlakatning doimiy aholisi 38 million 236,7 ming kishini tashkil etgan. Shundan 19 million 257,7 ming nafari erkaklar, 18 million 979 ming nafari ayollardir. Shahar aholisi 19 million 471,7 ming kishini, qishloq aholisi esa 18 million 765 ming kishini tashkil etgan [6].

2025-yil yakunlari bo‘yicha mamlakatda 267,1 mingta nikoh va 46,9 mingta nikohdan ajralish qayd etilgan [6].

Mazkur ko‘rsatkichlar O‘zbekiston jamiyatidagi demografik va oilaviy jarayonlarning umumiy manzarasini ifodalaydi. Biroq nikoh va ajrimlar sonini bevosita ijtimoiy integratsiya darajasining ko‘rsatkichi sifatida talqin qilish mumkin emas. Ular oilaviy tuzilma va demografik o‘zgarishlarni tavsiflovchi statistik ma’lumotlar hisoblanadi.

Ushbu ma’lumotlar mahalla va oila institutlarini o‘rganishda muhim kontekstual asos bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, aholi sonining o‘sishi, shahar va qishloq aholisi nisbatining o‘zgarishi hamda oilaviy munosabatlardagi transformatsiyalar mahalliy integratsiya mexanizmlarini zamonaviy sharoitga moslashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tadqiqot natijalarini Dyurkgeymning klassik nazariyasi va keyingi sotsiologik yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil qilish mahalla hamda oila institutlarining ijtimoiy integratsiyadagi o‘rni murakkab va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatadi.

Birinchidan, Dyurkgeym nazariyasiga ko‘ra, ijtimoiy integratsiya individning jamiyat bilan aloqalarini mustahkamlash orqali ijtimoiy birdamlikni ta’minlaydi. Mahalla va oila institutlari aynan shunday aloqalarni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Biroq integratsiyaning haddan tashqari kuchayishi ham shaxsiy erkinlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy birdamlik va individual mustaqillik o‘rtasidagi muvozanat muhimdir.

Ikkinchidan, amerikalik sotsiolog Robert Merton Dyurkgeymning anomiya tushunchasini rivojlantirib, uni jamiyat tomonidan belgilangan madaniy maqsadlar va ularga erishish uchun mavjud qonuniy vositalar o‘rtasidagi nomuvofiqlik bilan izohlagan [3]. Merton beshta moslashuv turini ajratgan: konformlik, innovatsiya, ritualizm, chekinish va isyon.

Mazkur yondashuv O‘zbekiston jamiyatidagi ayrim ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilishda ham foydali nazariy asos bo‘la oladi. Masalan, yoshlarning ta’lim, kasbiy rivojlanish va iqtisodiy muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlari bilan mavjud ijtimoiy sharoitlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik ijtimoiy moslashuv shakllariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Uchinchidan, Bernice Pescosolido va Sharon Georgianna Dyurkgeymning diniy integratsiya va suitsid o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi qarashlarini ijtimoiy tarmoqlar nazariyasi asosida qayta ko‘rib chiqqanlar. Ularning yondashuvida diniy jamoalarning ta’siri faqat umumiy e’tiqod bilan emas, balki jamoa a’zolari o‘rtasidagi ijtimoiy aloqalar va o‘zaro munosabatlar bilan ham izohlanadi [4].

Bu yondashuvni mahalla va oila institutlariga tatbiq etish mumkin. Ya’ni ijtimoiy integratsiya faqat umumiy qadriyatlarning mavjudligi bilan emas, balki ushbu qadriyatlar asosida shakllangan real ijtimoiy aloqalar, o‘zaro yordam va ishonch darajasi bilan ham belgilanadi.

To‘rtinchidan, Rustamjon Urinboyevning mahalla institutiga bag‘ishlangan tadqiqotida mahalla ijtimoiy me’yorlar, huquqiy tartib va ijtimoiy farovonlik mexanizmlari o‘zaro ta’sirlashadigan institut sifatida tahlil qilinadi. Muallif mahalla bir vaqtning o‘zida demokratik ishtirok va ijtimoiy nazorat maydoni bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi [5].

Bu fikr mahalla institutini faqat ijobiy integratsiya mexanizmi sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlarda turli manfaatlar va kuch munosabatlari namoyon bo‘ladigan murakkab tizim sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Muxlisa Bektemirovaning mahallada yoshlarning deviant xulq-atvoriga bag‘ishlangan tadqiqoti doirasida oila, mahalla va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri muhim masala sifatida ko‘riladi. Bunday yondashuv yoshlar xulq-atvorini faqat individual xususiyatlar bilan emas, balki ularning ijtimoiylashuv muhiti bilan birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Mazkur manbaning to‘liq bibliografik ma’lumotlarini nashrga topshirishdan oldin aniqlashtirish lozim.

Umuman olganda, qiyosiy tahlil uchta muhim jihatni ko‘rsatadi:

1. Ijtimoiy integratsiya umumiy qadriyatlar va me’yorlar bilan bir qatorda real ijtimoiy aloqalar tizimiga

ham bog‘liq.

2. Mahalla va oila institutlari integratsiya hamda ijtimoiy nazoratning muhim mexanizmlari bo‘lsa-da, ularning faoliyati shaxs huquqlari va erkinliklari bilan uyg‘unlashishi kerak.
3. Urbanizatsiya, migratsiya va raqamlashtirish an’anaviy ijtimoiy aloqalarni o‘zgartiradi, shu sababli yangi integratsiya mexanizmlarini shakllantirish zarurati yuzaga keladi.

Shunday qilib, Dyurkgeym nazariyasi zamonaviy O‘zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlarni tahlil qilish uchun muhim konseptual asos bo‘lib xizmat qiladi. Biroq uning nazariy qarashlarini mahalliy sharoitga tatbiq etishda tarixiy, madaniy va institutsional xususiyatlarni hisobga olish lozim.

XULOSA (CONCLUSION)

O‘tkazilgan nazariy va qiyosiy tahlil natijasida Emil Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya va anomiya nazariyasi zamonaviy O‘zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlarni tushuntirishda muhim ilmiy ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Birinchidan, Dyurkgeymning ijtimoiy integratsiya nazariyasi shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning mustahkamligi umumiy qadriyatlar, ijtimoiy me’yorlar va jamoaviy aloqalarga bog‘liqligini ko‘rsatadi. Ijtimoiy integratsiyaning zaiflashuvi individning jamiyatdan begonalashuvi va me’yoriy noaniqlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, mahalla instituti O‘zbekiston jamiyatida o‘zaro yordam, jamoaviy birdamlik, ijtimoiylashuv va norasmiy nazoratni ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Shu jihatdan u Dyurkgeym ta’riflagan ijtimoiy integratsiya mexanizmlarining mahalliy ko‘rinishi sifatida namoyon bo‘ladi.

Uchinchidan, oila instituti shaxsning dastlabki ijtimoiylashuvi, ma’naviy qadriyatlarni o‘zlashtirishi va ijtimoiy aloqalarini shakllantirishda asosiy o‘rin egallaydi. Oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, mas’uliyat va qo‘llab-quvvatlash ijtimoiy integratsiyani mustahkamlovchi muhim omillardir.

To‘rtinchidan, urbanizatsiya, migratsiya va raqamlashtirish jarayonlari an’anaviy ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda. Bu jarayonlar mahalla va oila institutlarining ayrim an’anaviy funksiyalarini cheklashi bilan birga, yangi ijtimoiy aloqalar va integratsiya shakllarining rivojlanishi uchun ham imkoniyat yaratadi.

Beshinchidan, Merton, Pescosolido va Georgianna hamda Urinboyevning ilmiy yondashuvlari ijtimoiy integratsiyani faqat qadriyatlar umumiyligi bilan emas, balki real ijtimoiy aloqalar, ijtimoiy nazorat va institutsional munosabatlar bilan birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

- mahalla institutida o‘zaro yordam va jamoaviy ishtirok mexanizmlarini rivojlantirish;
- oilalarda avlodlararo muloqot, o‘zaro hurmat va mas’uliyat munosabatlarini mustahkamlash;
- yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish;
- mehnat migratsiyasi sharoitida oilaviy aloqalarni saqlash va masofaviy ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytirish;
- raqamli muhitda yoshlarning ijtimoiy faolligi va mas’uliyatli muloqot madaniyatini rivojlantirish;
- mahalla faoliyatida jamoaviy manfaatlar bilan shaxsiy huquq va erkinliklar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash.

Kelgusidagi tadqiqotlarda ushbu nazariy xulosalarni empirik jihatdan tekshirish, turli hududlardagi mahallalar va oilalar misolida sotsiologik so‘rovnomalar, intervyular hamda statistik tahlillar o‘tkazish maqsadga muvofiq. Bu esa O‘zbekiston jamiyatida ijtimoiy integratsiyaning real holati va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni yanada chuqurroq aniqlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Durkheim, E. *Suicide: A Study in Sociology*. Translated by John A. Spaulding and George Simpson. Glencoe: The Free Press, 1951. (Original work published in 1897).

2. Durkheim, E. *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press, 1997.
3. Merton, R. K. Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*. 1938. Vol. 3, No. 5. P. 672–682.
4. Pescosolido, B. A., Georgianna, S. Durkheim, Suicide, and Religion: Toward a Network Theory of Suicide. *American Sociological Review*. 1989. Vol. 54, No. 1. P. 33–48.
5. Urinboyev, R. Law, Social Norms and Welfare as Means of Public Administration: Case Study of Mahalla Institutions in Uzbekistan. *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*. 2011. Vol. 4, No. 1. P. 33–57. https://doi.org/10.2478/v10110-011-0002-8.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining demografik ko‘rsatkichlari raqamlarda. 27.01.2026. https://stat.uz.
7. Bekmurodov, M. B. *Jamiyat transformatsiyasi va milliy mentalitet*. Toshkent: Akademiya, 2021.
8. Aliqoriyeva, A. N. *Oila sotsiologiyasi*. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Universitet, 2018.
9. Egamberdiyeva, N. M. Oila va mahalla institutlarining ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli. *Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila* xalqaro ilmiy jurnali. Toshkent, 2022.
10. Bektemirova, M. Mahallada yoshlarning deviant xulq-atvori shakllanishi masalalariga oid tadqiqot. Inlibrary.uz, 2024